

УДК 002.(100)«19»:027.021(477-25)Шевченко

Оксана Супронюк,

канд. філол. наук, старш. наук. співробітник НБУВ

Еміграційне шевченкознавство ХХ ст. (за матеріалами відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

У статті аналізуються видання шевченкіани, які з'явилися за межами материкової України впродовж ХХ ст. в Польщі, Чехословаччині, США, Росії, Англії, Франції, Німеччині, Австралії, Іспанії, Голландії і зберігаються у відділі зарубіжної україніки НБУВ.

К л ю ч о в і с л о в а : українська діаспора, зарубіжна україніка, еміграційне шевченкознавство, НТШ, ВУАН, ВЗУ НБУВ.

Під час урочистостей з нагоди 200-річного ювілею Т. Шевченка підбиваються підсумки шевченкознавчих досліджень різних напрямів. У даному контексті невід'ємною складовою цього творчого надбання є частина шевченкознавства, яка створювалася в українській діаспорі. Вільна від ідеологічних заборон «чужа земля» була, до здобуття Україною незалежності, притулком для вивчення творчої спадщини поета [1; 2].

Книги, зібрані у відділі зарубіжної україніки (далі – ВЗУ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), дають змогу з більшою повнотою уявити картину зародження і розвитку шевченкознавства в українській діаспорі.

Насамперед, у фондах відділу зберігається багато цінних видань, що з'явилися під грифом Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) – фактично української національної академії наук. Це була перша у вітчизняній історії установа,

яка, сповідуючи Шевченкові ідеї служіння Україні, присвоїла собі його ім'я (початкова назва інституції – Товариство ім. Шевченка). З 1892 р. стали виходити як наукове видання «Записки НТШ». Вони об'єднали широкі кола українських і чужоземних співробітників й стали репрезентативним органом не тільки НТШ, а й усієї української науки. Із серії «Записки НТШ» у відділі зберігається велика кількість шевченкознавчих досліджень.

Серед найстаріших, цінних видань, що зберігаються у ВЗУ, слід відзначити статті, доповіді С. Смаль-Стоцького «Ідеї Шевченкової творчості» («Читано на святочних зборах членів НТШ у Львові 10 марта 1914». – Львів, 1914) та В. Щурата «Літературно-наукові дезидерати для ювілейного обходу сотих роковин уродження Тараса Шевченка» («Читано на засіданні Язикової комісії НТШ у Львові». – Львів, 1910). Вони збереглися у книжковій колекції Українського народного Дому в Торонто (у

ВЗУ), яка була перевезена з Канади до Києва і подарована НБУВ на початку 1990-х рр. [3].

Із сучасних шевченкознавчих раритетів особливо увагу привертає унікальне 4-томне видання, обсягом понад 3200 с., – Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка / упоряд. О. Ільницький, Ю. Гавриш. В 4-х т. – Торонто, 2001. – (НТШ в Америці, КІУС), що побачило світ завдяки співпраці двох поважних наукових інституцій: НТШ в Америці та видавництва Канадського інституту українських студій (КІУС) при Альбертському університеті в Едмонтоні. Це повний азбучний покажчик усіх слів, які з'являються в україномовних та російськомовних поезіях Шевченка.

Видання Конкорданції – важлива подія не лише в галузі шевченкознавства, але в усій сфері українознавчих студій, оскільки це перше і єдине українське видання такого типу. Воно дає змогу дослідникам легко й швидко знаходити кожне вживане поетом у його віршах слово, перевіряти контекст, в якому воно з'являється, і, таким чином, досліджувати нюанси значень, синтаксичні та граматичні структури, а також головні теми й мотиви Шевченкових творів. Видання систематизує не лише слова остаточних (канонічних) текстів Шевченка, а й різних їхніх варіантів.

Видатною віхою у шевченкознавстві є два томи збірника «Світи Тараса Шевченка», видані НТШ, які стали ґрунтовними підсумковими шевченкознавчими працями останніх десятиріч ХХ ст. [4, 5]. До авторського колективу видання увійшли науковці діаспори і материкової України. Обидва томи збірника демонструють широкий спектр інтерпретаційних стратегій, де співдіють як традиційні, так і модерні методологічні підходи, а присутність різних поколінь засвідчує тяглість і спадкоємність традиції шевченкознавчих досліджень, що постійно оновлюється. У виданні, зокрема, зазначається, що з плином часу не зникає велика різноманітність поглядів, думок та інтерпретацій творчості Шевченка. «Навпаки, цей плюралізм поглядів та зацікавлень набирає щораз ширшого діапазону, що й доказує, що літературознавці ніколи не вичерпають (парафразовуючи слова Ярослава Розумного) цієї Шевченкової криниці, яка є одвічним джерелом оновлення українського духу» [4, с. VII].

У 1920-ті рр. в радянській Україні шевченкознавство стало провідною галуззю академічної гуманітарної науки. Працював, створений у Харкові, Інститут Т. Шевченка, з якого виріс Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. На істо-

рично-філологічному відділенні ВУАН існувала шевченкознавча кафедра, яка під керівництвом академіка С. Єфремова видала блискучі за своїм науковим і археографічним рівнем два томи Шевченкового щоденника і листів. До видання долучалися видатні дослідники – О. Новицький, М. Могиланський, П. Филипович, В. Міяковський та ін. На жаль, кінець українізації в радянській Україні означав і завершення наукового шевченкознавства. На великого поета стали дивитися крізь окуляри вульгаризаторства: він став «революціонером-демократом», трибуном соціальної революції, ворогом капіталізму.

Після розгрому української науки на материковій Україні у 1930-х рр. центр шевченкознавчих студій перемістився до Східної Галичини, в Польщу, Чехословаччину, де зосереджувалася українська діаспора й велося жваве наукове й культурно-мистецьке життя. Перед Другою світовою війною і під час неї велика кількість українських митців, науковців опинилася у місцях тимчасового перебування (таборах для переміщених осіб Ді-Пі) у багатьох країнах Європи. Тут вони гуртувалися у наукові товариства й культурно-мистецькі об'єднання. Саме тоді шевченкознавці об'єдналися для підготовки багатотомного зібрання творів Шевченка за редакцією найавторитетнішого на той час текстолога Павла Зайцева. Основна робота велася у Варшаві, на базі Українського наукового інституту [6]. Шістнадцятитомне «Повне видання творів» за редакцією П. Зайцева, підготовлене упродовж 1934–1939 рр., стало першим повним виданням поетичної і прозової спадщини Т. Шевченка. Друга світова війна не дала змоги реалізувати цей проект повністю. Із запланованих 16 томів вийшло лише 13. Однак це було найбільше досягнення наукового шевченкознавства 1930-х рр. Видання містило цінні коментарі Л. Білецького, І. Брика, Вол. Дорошенка, Д. Дорошенка, Б. Лепкого, О. Лотоцького, Є. Маланюка, С. Сірополка, Р. Смаль-Стоцького, Д. Чижевського та ін.

Керівникові цього проекту, Павлу Зайцеву, належить авторство фундаментальної біографії Т. Шевченка «Життя Тараса Шевченка». Вона побачила світ у Львові 1939 р., саме в той час, коли туди ввійшли радянські війська. Незброшуровані аркуші були конфісковані. Авторський коректурний примірник залишився лежати на складі друкарні НТШ. Збереглося лише кілька примірників книги, які потрапляли в поле зору дослідників-шевенкознавців у подальшому. Видали книгу набагато пізніше, у 1955-му – завдяки зусиллям НТШ у

США і Європі. Монографію П. Зайцева частково використала російська письменниця вірменського походження М.Шагініян. Вона написала ґрунтовну творчу біографію Т. Шевченка («Шевченко». М., 1941), яка стала віхою в осмисленні його життя і творчості. Свою роботу дослідниця завершила після того, як здійснила подорож шевченківськими місцями України. Велика увага у книзі приділена проблемам естетики й поетики Шевченка та характеристикі його мистецької спадщини.

Англomовний переклад Ю. Луцьким книги Павла Зайцева першим познайомив з життям і творчістю видатного українця західного читача (*Zaitsev Pavlo. Taras Shevchenko: A life / Ed., abridged a. transl. with an introd. by G.N. Luckyj . – Toronto, 1988*).

До 100-річчя від дня народження Т. Шевченка варшавське «Повне видання творів Т. Шевченка» було перевидане в 14 томах у США (як друге переглянуте й значно доповнене видання) у видавництві Миколи Денисюка (Чикаго, 1959–1961). Воно містило додаткові коментарі, наукові статті, підготовлені Б. Кравцівим, Є.-Ю. Пеленським, Т. Осмачкою, Д. Антоновичем, а також шевченкознавчі праці П. Куліша, І. Франка, М. Грушевського, С. Єфремова та ін. У 14-му томі цього видання з'явився значно доповнений, порівняно з варшавським виданням, «Покажчик видань шевченкових творів: першодруки й окремі видання та спис літератури про них», підготовлений Вол. Дорошенком. Бібліографічна шевченкіана зафіксувала усі публікації, заборонені в Україні; вибрані твори поета; «Кобзарі», видані у всьому світі. Я. Рудницький назвав цей покажчик «шедевром точності, науковості й синтезу» [7].

Післявоєнний період був позначений масовим переїздом української інтелігенції з таборів для переміщених осіб у Європі та Австралії на поселення до Канади, США, почасти у Бразилію і Аргентину. Це значно пожвавило культурну та наукову діяльність українських емігрантів. Наприклад, після того як до США виїхали Вол. Дорошенко, В. Міяковський, О. Оглоблин, Д. Дорошенко, там засновується Українська Вільна Академія наук (УВАН), яка продовжила кращі традиції шевченкознавства, закладені Всеукраїнською академією наук у 1920-ті рр. Одне з перших видань УВАН – збірник «Шевченко та його доба: праці шевченківської конференції 1946 року» (Аугсбург, 1947) вийшов незначним накладом, на правах рукопису, циклостилем. Він є дуже цінним і рідкісним виданням. Такої ж ваги є брошура «Ав-

тограф Шевченка 1860 року», де опубліковано автографи чотирьох поетичних творів Т. Шевченка, передані родиною відомого шевченкознавця до Музею-Архіву УВАН у США.

У 1952 р. до шевченківської конференції УВАН вийшов перший випуск річника «Шевченко». Всього було надруковано 10 річників, які стали одним з найбільш авторитетних видань, присвячених Шевченкові у вільному світі (виходили вони у Нью-Йорку, США). Всі ці видання наявні у ВЗУ НБУВ. Важливими складовими поданої в них інформації є бібліографічна та книгознавча. Що важливо, річники мали постійні розділи: 1) вступна стаття; 2) дослідчі праці; 3) публікація нових матеріалів; 4) Шевченкіана за минулий рік: бібліографія окремих видань; журнальних і газетних статей за попередній рік; 5) хроніка. За словами О. Федорука, «жодне еміграційне видання не подало так багато нових матеріалів про Шевченка та його оточення, як ці річники, невеликі за обсягом (від 32 до 64 сторінок)» [8, с. 339].

Варто звернути увагу на найважливіші джерельні книгознавчі публікації у Річниках: Д. Чижевського «Книга, що була в руках Шевченка та Куліша» (Річник 1), де йшлося про книгу «Малороссийские песни» 1827 р., видану М. Максимовичем, з помітками Шевченка і Куліша, яка збереглася в бібліотеці Гарвардського університету; В. Дорошенка «Рукописний ілюстрований «Кобзар» 1844 року» (Річник 5) про долю рукописного «Кобзаря» з ілюстраціями Я. Де Бальмена і М. Бацилова; В. Міяковського «Унікальний «Кобзар» 1860 року з власноручними поправками Шевченка» (Річник 10) [9].

Підбиваючи підсумки 15-річної роботи Інституту шевченкознавства УВАН, В. Міяковський писав: «В новому світі перед українськими науковцями постала проблема: що можна зробити в галузі шевченкознавства при відсутності оригіналів шевченкової творчості, архівних джерел, а навіть і друкованих матеріалів. Все ж діяльність була можлива по таких напрямках: іманентне вивчення Шевченка, інтерпретація його творів; виявлення художніх засобів і малярських прийомів, аналіз його мови; розшуки в книжкових фондах західного світу матеріалів, допоміжних до вивчення Шевченка, виявлення і бібліографування усіх слідів у чужоземних мовах знайомства західного світу з Шевченком – згадок про нього в пресі, чужомовних статей та перекладів його творів на інші мови; реєстрування і критична оцінка сучасної літератури про Шевченка, особливо тієї, що виходила

в радянській Україні. До цього переліку слід додати ще одне важливе завдання, яке виконували науковці української діаспори – це популяризація творчості Шевченка, його постаті, як символічного уособлення волелюбного українського народу» [8, с. 334].

Особливо вагомим внеском УВАН у шевченкознавство є випуск 1962 р. великого англомовного збірника «Taras Sevčenco. 1814–1861: A Symposium» під редакцією Ю. Шевельова і В. Міяковського у провідному славистичному видавництві Мутона в Гаазі (Голландія). Це перше в англомовній славистичній літературі ґрунтовне видання в галузі шевченкознавства, куди ввійшли статті В. Міяковського, М. Шлемкевича, В. Петрова, Ю. Шевельова, П. Зайцева, Д. Горняткевича, Ю. Лавріненка, П. Одарченка. Видане з нагоди сторіччя смерті Шевченка воно підбивало підсумки розвитку зарубіжного шевченкознавства і певною мірою окреслювало шляхи подальших студій. Видання сприяло піднесенню статусу української науки в англомовному світі.

Згодом, протягом 1961–1964 рр., українські науковці, громадські діячі діаспори багато зробили для того, щоб ім'я Шевченка ввести до пантеону найбільших поетів слов'янського світу й усього людства. Саме завдяки їх зусиллям 1964 р. у Вашингтоні урочисто відкрили пам'ятник Т. Шевченкові, виконаний скульптором Леонідом Молодожанином [8].

Невдовзі за сприяння УВАН у США з'явилася книжка Вадима Павловського «Шевченко в пам'ятниках: 1861–1964» (Нью-Йорк, 1966), яка зафіксувала історію проєктованих і поставлених пам'ятників поетові в Україні і поза нею, що фактично демонструє вплив великого Кобзаря на історію культури цілого пошевченківського століття.

Плідна шевченкознавча праця УВАН у США значною мірою забезпечувалася багатими бібліотекою та архівом, які були створені стараннями, насамперед, В. Міяковського. У їх фондах вдалося зібрати одну з найкращих українознавчих колекцій діаспори. Музей-архів ім. Д. Антоновича упродовж свого існування постійно поповнювався шевченківськими матеріалами, зокрема автографами Шевченка. Так, вже в 1990-х рр. до УВАН надійшла унікальна збірка шевченківських раритетів, основу якої становили експонати, вивезені німцями під час війни з Будинку-музею Шевченка на Козиному болоті у Києві. Частина їх зумів розшукати колишній працівник музею Андрій Терещенко.

Завдяки зусиллям подружжя Терещенків ця колекція не тільки збереглася до наших днів, а й поповнилася низкою інших раритетів. 2007 р. її було повернуто до України (нині зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України) [10].

У 1981 р. зародилася традиція Щорічних шевченківських конференцій, спільно спонсорованих НТШ, УВАН у США та Українським науковим інститутом Гарвардського університету (УНІГУ). Вони відбувалися у Нью-Йорку в будинку НТШ. Спочатку до них долучалися лише науковці з діаспори – з США, Канади, Австралії, Західної Європи. Але вже з 1989 р. у зібраннях активну участь брали науковці з України. У другому томі збірника «Світи Тараса Шевченка» опубліковано програми шевченківських наукових конференцій у Нью-Йорку (1991–1999) [5].

Найпопулярнішою з книг Т. Шевченка безумовно є «Кобзар». «Вихід його, – писав І. Франко – це подія в історії української літератури... Ця маленька книжечка відкрила немов нове світло, вирвалася як джерело чистої, холодної води, засіяла невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову». Історія її видання може бути темою окремого дослідження.

Перше найповніше на той час видання «Кобзаря» підготував Василь Доманицький 1907 р. у Петербурзі. Він перевіряв за рукописами та публікаціями значну частину поетичних творів Шевченка. Це видання довгий час залишалося взірцем для наступних перевидань віршів поета. У ВЗУ зберігається цінне дослідження Віктора Доманицького (брата Василя Доманицького) «Тарас Шевченко: Синтетично-націологічні студії його життя і творчості. З 4-ма автопортретами Шевченка та 27 малюнками» (Чикаго, Іллінойс, 1961). – (Бібліотека націологічної літератури; Вип. 2).

До раритетів Шевченкіани ВЗУ належить «Кобзар» з ілюстраціями П. В. Носка – книга з незвичайною долею. Він вийшов у київському видавництві «Сяйво» 1927 р. Згодом весь його наклад був знищений, оскільки художника репресували. У наш час це рідкісне видання вдалося відновити з розшуканого примірника, який зберігся у бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі. У 2003 р. коштом меценатів діаспори Я. і Є. Гуцуляків було виготовлено новий наклад цієї книги.

Ярослав Рудницький підготував книгу «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки 1844–1944» (Грефенгайнхен: Видавництво Р. Геррозе. 1945. – (Ук-

раїнська бібліотека). Видання вийшло накладом 348 примірників. Воно було приурочене до 100-річчя виходу «Чигиринського Кобзаря» – другого видання «Кобзаря» Шевченка.

У вступній статті Я. Рудницьким розкрито історію появи «Чигиринського Кобзаря». У 1843 р. книгар І. Лисенков купив літературні права на видання «Кобзаря» 1840 р. і поеми «Гайдамаки». Було здійснено передрук із незначними змінами «Кобзаря» 1840 р. і приброшувано до нього нерозпродані примірники поеми «Гайдамаки» (1841). І. Лисенков опрацював ці два твори разом і у 1844 р. видав їх у друкарні Х. Гінце під назвою «Чигиринський Кобзарь и Гайдамаки. Две поэмы на малороссийском языке Т. Г. Шевченко. Новое издание. С картинкою. Санктпетербург 1844 г.». Хоча ця книга рясніла помилками, вона, як перше безцензурне видання, відіграла важливу роль у популяризації творів українського поета.

Одним з раритетів ВЗУ є чотиритомний «Кобзар», упорядкований Леонідом Білецьким. Це найбільше досягнення УВАН першої половини 1950-х рр. Його видало Канадське відділення УВАН у Вінніпезі спільно з Видавничою спілкою «Тризуб» при «Українським Голосі». Ініціаторами видання виступили відомі канадські (українського походження) громадські й культурні діячі – Ольга і Петро Войценко. За словами Л. Білецького, це видання вийшло у новому редакційному і критично-естетичному опрацюванні. Було застосовано нетрадиційний підхід до упорядкування текстів. Усі матеріали Білецький звиряв за першою редакцією – опублікованою або рукописною, – а самі тексти згрупував за альбомами і циклами, уклавши їх у чотири основні періоди життя і творчості поета, яким відповідали чотири томи (альбомний принцип розташування текстів застосовував у варшавському виданні творів Шевченка і Павло Зайцев). Всі тексти у цьому виданні супроводжуються розлогими статтями-поясненнями самого Л. Білецького. Для еміграційних видань це цілком прийнятний варіант, адже укладач був відірваний від архівних джерел текстів Шевченка, а науково-критичне видання за першодруками, або за першими біловими редакціями має таке ж право на існування, як і «за останньою волею автора». «Кобзар» Л. Білецького побачив світ під грифом Інституту шевченкознавства УВАН у Канаді як перше число його шевченкознавчих праць.

Багато років свого життя присвятив вивченню творчості Тараса Шевченка Богдан Лепкий [11]. Він підготував і видав дуже вагомe в історії шев-

ченкознавства 5-томне «Повне видання творів Т. Шевченка» (Київ; Ляйпціг, 1919–1920), з ґрунтовними коментарями.

До речі, саме у Ляйпцігу 1859 р. побачило світ перше зарубіжне (за межами Російської імперії) видання творів Т. Шевченка «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» (з ініціативи П. Куліша). Дослідженню появи першого зарубіжного шевченківського видання та встановленню ініціатора цієї ідеї присвячено книгу Я. Рудницького «Шевченкіяна на заході: перше видання Шевченка на заході. З нагоди сторіччя: 1859–1959» (Вінніпег, 1959).

У перші десятиліття ХХ ст. під редакцією Богдана Лепкого у Німеччині друкувалось не одне видання Т. Шевченка.

Справа у тому, що у 1920-х рр. Німеччина, зокрема Берлін, стала справжнім центром культурного життя української діаспори (після Першої світової війни туди виїхали десятки тисяч українців). З 1918 р. тут діяло Німецько-Українське Товариство, працювали видавництва, зокрема – «Українське слово» (1921–1926), яке, крім газети такої ж назви (1921–1923) та журналу «Літопис політики і письменства» (1923–1924), видало понад 50 книжок з серії «Бібліотека «Українського Слова» (1921–1926). В оголошенні від видавництва (на форзацах його книжкових видань) зазначалося, що головною його метою є надати максимум інформації у найбільш дешевих і доступних для широкого загалу книжкових виданнях. Видавництво також бажає допомогти сучасним українським вченим і письменникам з друком їх як наукових, так і літературних творів, давши тим самим їм матеріальні засоби для продовження їхньої праці.

У ВЗУ зберігається ціла низка книг із серії «Бібліотека «Українського Слова». Зокрема, це: Т. Шевченко. Повісти. – Т. 1: Артист. Музика / під ред. Б. Лепкого. – Берлін, 1922. – 244 с.; Т. 2: Повісти: Наймичка. Варнак. Близнята / під ред. Б. Лепкого. – Берлін, 1922. – 324 с.

Заслуговує на увагу узагальнююча праця Б. Лепкого «Про життя і творчість Тараса Шевченка», яка є передруком передмови до 5-томного «Повного видання творів Шевченка» Б. Лепкого. У 1989 р. українці Австралії перевидали її з нагоди 175-річчя від дня народження Т. Шевченка. У фондах відділу також зберігається дуже цінне й рідкісне видання Б. Лепкого «Шевченко про мистецтво» (Зальцведель, 1920. – 3 друкарні Спілки визволення України), в якій автор не погоджується з думкою деяких дослідників про те, що Шевченко був

неосвіченою людиною. Він, подаючи етюди-думки великого Кобзаря про мистецтво, розкриває засоби здобування знань Шевченком, рівень його інтелекту, масштаб світобачення, енергію його думки на фоні таких освічених особистостей, як Пушкін, Байрон, Міцкевич. Б. Лепкий переконливо доводить, що Шевченко стояв на рівні з найосвіченішими людьми своєї епохи.

Варто відзначити і «Кобзар Тараса Шевченка», виданий 1918 р. за редакцією і з передмовою Б. Лепкого у Вінніпезі. Книга вийшла у серії «Народна бібліотека» друкарні Канадської Видавничої Спільноти під опікою товариства «Просвіта». Особливістю цього видання є те, що воно містить коментарі – «Деякі пояснення до «Гайдамаків». Цей твір Шевченка Б. Лепкий виокремив як найбільш важливий для українського читача Канади перших десятиліть ХХ ст.

Особливий інтерес становлять зарубіжні дослідження, присвячені релігійності Т. Шевченка. В радянській Україні такі розвідки заборонялися. Ці роботи були значною мірою реакцією на твердження радянських шевченкознавців про антирелігійний характер творчості поета. Серед них слід назвати книгу Д. Бучинського «Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка» (Мадрид; Лондон, 1962. – Союз українців у Великій Британії). Автор аналізує християнсько-філософські погляди Шевченка, зокрема його євангельську філософію та ін. До цієї ж проблематики звертаються Іларіон (Митрополит) у своїй праці «Релігійність Тараса Шевченка: Ювілейне вид. з приводу 150-ліття з дня народження Тараса Шевченка (1814–1964)» (Вінніпег, 1964), Ю. Бойко «Шевченко і релігія» (у книзі «Вибране». Т. 1. – Мюнхен, 1971), Л. Білецький «Віруючий Шевченко» (Вінніпег: Накладом УВАН. – 1949. – (Література/УВАН; ч. 2). Тема релігійності Шевченка у працях еміграційних вчених досліджувалася, як правило, у тісному зв'язку з етикою поета. Розглядалася еволюція морально-етичних поглядів Шевченка (його осуд панської сваволі, розпусти, зневаги до людини, так само як і осуд розбишацького життя), прагнення поета збагнути першопричину зла, гріха, помсти. Богоборчі мотиви в поезії Т. Шевченка, як зазначали фахівці, спрямовані не проти Бога, а проти «мовчання небес», вони полягають «в трагічному почутті роздвоєності між Богом гніву і Богом любові, між свідомістю розладу в моральному світопорядку і вірою в добро і правду» [12, с. 516]. А над усім домінуючий у творчості Кобзаря заклик: стверджувати у житті засади християнської моралі.

Значна кількість шевченкознавчих студій побачила світ під грифом Канадського Інституту українських студій (КІУСу), однієї з провідних наукових українознавчих інституцій світу. Серед фундаментальних праць виданих ним, назовимо, насамперед, книгу «Shevchenko and the Critics 1861–1980» (Toronto; Buffalo; London, [1980]), підготовлену за редакцією Джорджа Луцького, з передмовою Богдана Рубчака. Ця антологія критичної думки про Шевченка висвітлює рецепцію його життя і творчості в роботах критиків різних ідеологій ХІХ–ХХ ст., – марксистів, соціалістів, націоналістів. Серед них П. Куліш, М. Драгоманов, В. Антонович, І. Франко. Б. Грінченко, М. Євшан, А. Річицький, С. Єфремов, Д. Чижевський та ін. Книга була задумана як університетський підручник з метою звернути увагу англomовного студента на найважливіші шевченкознавчі праці від часу смерті поета. Нині без неї не обходиться жоден курс української літератури в університетах англomовного світу.

У Франції заходами НТШ було видано бібліографічний довідник «Шевченкіана в бібліотеках Парижу» (уклав А. Жуковський. – Париж, 1961). Він став першою спробою зібрати Шевченкіану в бібліотеках Парижа і в бібліотеці НТШ в Сарселі. До французької шевченкіани, яка представлена у ВЗУ, також належать видання: Ф. Крушинського «Тарас Шевченко – незримий вождь України» (Париж: Видання «Української визвольної бібліотеки», 1934); І. Борщака «Шевченко у Франції: Нарис із історії французько-українських взаємин» (Львів, 1933. – НТШ. Праці комісії шевченкознавства. Вип. 2); Т. Шевченко. «Вибраний Кобзар» (ред., передм. й примітки І. Борщака [Париж: Франко-українське видавництво, 1947]); Збірник Taras Shevchenko 1814–1861: sa vie et son oeuvre / К. Uhryn, А. Joukovsk». (Paris, 1964) за редакцією К. Угрини і А. Жуковського, куди увійшли статті про життя і творчість Шевченка, а також переклади його поезій французькою мовою.

Книга відомого літературознавця, культуролога, правозахисника Леоніда Плюща «Екзод Тараса Шевченка навколо «Москалевої криниці» (Едмонтон, 1986) належить до модерного шевченкознавства. Сам автор вважав себе не літературознавцем чи мовознавцем, а лише працівником даного цеху, з поглядом на літературу з точки зору кібернетики, семіотики і міфознавства.

Ю. Шевельов у передмові до книги відзначає, що в дослідженні Л. Плюща є дві провідні мети – збагнути своєрідність поетичного й духового світу

Шевченка та виявити його міфологічні першооснови. Шевельов побачив у даному аналізі сліди тартуської школи структуралізму, а також елементи юнганства, леві-стросіанства, психоаналізу. У свій час ця книга зробила прорив у шевченкознавстві, запропонувавши інструментарій для подальших філологічних та структуралістичних досліджень. Це, по-суті, інтерпретація творчості Шевченка крізь призму міфологізму. Л. Плющ абсолютизує етичну категорію добра і зла, зводить персонажів до рівня алегорій, до паралелей з героями слов'янської міфології. Він – один із перших, хто намагається «розбронзувати» поета, бо ж, як зазначає Ю. Шевельов, в Україні «від тридцятих років, уже півсторіччя, над шевченкознавством тяжить гніт прескриптивної цензури, і усім накинений зфальшований російсько-великодержавно-іконописний обов'язковий образ Шевченка, що не має нічого спільного з справжнім Тарасом Шевченком». Книга Л. Плюща, за словами дослідника, «приносить не тільки нові погляди і тим збуджує живу думку, але й – у багатьох випадках <...> вона показує нам принаймні деякі дуже істотні риси Шевченка-письменника й людини, яких ми досі як слід не знали» [13, с. 7–8].

Лінію модерних шевченкознавчих праць продовжив гарвардський вчений Григорій Грабович, автор багатьох цікавих, новаторських студій з даної тематики. У своїй книзі «Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета» (К., 1991) американський дослідник з позицій психоаналізу і структуралізму розглядає міф як фундаментальний код Шевченкової поезії (на трьох рівнях – особистому, родинному і громадському) і як один з найглибших чинників символізму поета. На думку Г. Грабовича, в поезії Т. Шевченка закодовано селянський, козацький і біблійний світи, а географічно-історичні символи – Суботів, Переяслав, Холодний Яр та інші – піднесено до рівня національних святинь [14]. Як пише Т. Гундорова, «оригінальність шевченкознавчої методології Грабовича полягає передусім у тому, що він удався до аналізу символічної реальності й звернув увагу на кодифіковану мову, яка властива романтизму загалом і Шевченковому поетичному генію зокрема, а також на те, що поетова індивідуальність є художньо та історично системною, яка потребує розшифрування» [15, с. 154].

Подібні дослідження, вважає Ю. Шевельов, виводять шевченкознавство з зціпеніння, подають новий образ поета, порушують дискусію, борються з думок, змагання концепцій. «Вони роблять

шевченкознавство і самого Шевченка знову живими, сучасними нам, контрверсійними» [13, с. 8].

М. Ільницький у своїй ґрунтовній статті, присвяченій історії шевченкознавства, назвав шлях Кобзаря «двоколіїним», тобто таким, що йшов у вітчизняному і зарубіжному вимірах. На думку дослідника, це не був шлях суцільного протистояння. «Еміграційні вчені цінували праці М. Зерова, Є. Кирилюка. О. Білецького (П.Зайцев тексти «Повного видання творів Тараса Шевченка» подавав за радянськими виданнями, через відсутність доступу до першоджерел), а вчені материкової України знали праці П. Зайцева, В. Сімовича, Д. Чижевського, Л. Білецького, й часто полеміка була своєрідним способом популяризації імен. Тільки вивчення «взаємообміну ідей, підходів, полеміки і взаємопідтримки (коли з'являлася така можливість) на тлі драматичної історії українського народу, – відзначає М. Ільницький, – дає можливість створити загальну картину розвитку досліджень творчості великого українського поета. Сьогодні завдання полягає у тому, щоб віднести суто ідеологічні та політичні мотиви розбіжностей і творити єдину науку під назвою шевченкознавство» [12, с. 528–529].

Вагомою складовою шевченкіани ВЗУ є матеріали з даної тематики, надруковані в журналах української діаспори. Насамперед, це публікації в таких часописах, як «Вісник Союзу визволення України» (Відень), «Нова Україна» (Прага; Берлін); «Київ», «Українська книга» (Філадельфія), «Нові дні» (Торонто), «Україна» (Париж); «Листи до приятелів» (Нью-Йорк; Торонто), «Сучасність» (Мюнхен), «Визвольний шлях» (Лондон), «Дукля» (Пряшів, Словаччина) та ін. Але характеристика і оцінка шевченкіани в періодиці діаспори – це тема окремого дослідження.

Про внесок еміграційних видавництв у популяризацію і розповсюдження творів Т. Шевченка багато писав Я. Рудницький. Він відзначав, що ці інституції «відіграли визначну роль в піднесенні національної свідомості мас в Україні й оживили ідею будови «власної хати», якої візію поставив землякам «В Україні і не в Україні суцям» Пророк-Геній української нації» [7, с. 5–7].

Шевченкіана діаспори, що зберігається у ВЗУ НБУВ, і якої, зважаючи на обсяги даної публікації, вдалося торкнутися лише фрагментарно, є однією зі складових, що слугуватиме у перспективі створенню повної картини розвитку історії шевченкознавства як міждисциплінарної наукової галузі. Шевченкіана ВЗУ є однією з найцінніших частин

фонду відділу. У 2012–2013 рр. були створені цифрові копії цього зібрання з метою збереження старих, пошкоджених паперових носіїв, та надання електронних інформаційних послуг віддаленим користувачам НБУВ.

Список використаних джерел

1. Антохій М. Шевченкознавство // Енциклопедія українознавства. – Париж; Нью-Йорк, 1984. – Т. 10. – С. 3826.
2. Шевельов Ю. Слово на відкритті Шостої шевченкознавчої конференції // Світи Тараса Шевченка. – Нью-Йорк; Львів, 2001. – Т. 2. – С. 9.
3. Супронюк О. К. Книжкове зібрання «Товариства Український народний дім у Торонто» в НБУВ : до проблеми розкриття фонду відділу зарубіжної українки // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 273–277.
4. Світи Тараса Шевченка. – Т. 1 : Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1991.– (Записки НТШ. – Філол. Секція. – Т. 214. – Б-ка Прологу і Сучасности – Ч. 191. 4.) – 488 с.
5. Світи Тараса Шевченка. – Т. 2 : Збірник статей до 185-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк; Львів, 2001.– (Записки НТШ. – Філол. Секція. – Т. 215). – 416 с.
6. Повне видання творів Тараса Шевченка : [У 16 т.]. – Варшава; Львів, 1934–1939.
7. Рудницький Я. Дещо про українські видавництва на чужині й еміграційні видання Шевченкового Кобзаря // Овид. – 1960. – Ч. 3. – С. 7.

8. Федорук О. Шевченкознавство в Українській Вільній Академії наук (1940-ві–1960-ті рр.) // Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). – Ч. 1. – «Хроніка 2000». – 2010. – Вип. 3 (85). – К., 2011. – С. 339.

9. Детальний аналіз усіх річників подано у статті: Федорук О. Шевченкознавство в Українській вільній академії наук у США в 1950-х роках (До 60-річчя створення Академії) // Вісник НТШ. – Ч. 45.– Весна-літо 2011 р. – С. 21–24.

10. Повернені шевченківські раритети / авт. проекту С. Гальченко; упорядкування, наук. опис колекції, примітки С. Гальченка, Н. Лисенко. – Дніпродзержинськ, 2010. – С. 8.

11. Качкан В. Із шевченкіани Богдана Лепкого // Богдан Лепкий в духовній історії України : матеріали наукової конференції. – Бережани, 27 серпня 2005 р. – Тернопіль, 2006. – С. 7–17.

12. Льницький М. Еміграційне шевченкознавство: напрями, теорії, концепції // Записки НТШ. – Т. ССLXIII : Праці Філологічної секції. – Львів, 2012. – С. 516.

13. Шевельов Ю. Слово впроваду до Леоніда Плюща як шевченкознавця // Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: навколо «Москалевої криниці». – Едмонтон, 1986. – С. 7–8, 10.

14. Зорівчак Р. Тарас Шевченко як символ України в англomовному світі // Записки НТШ. – Т. ССLXIII : Праці Філологічної секції. – Львів, 2012. – С. 410.

15. Гундорова Т. Грабович Григорій // Шевченківська енциклопедія. – К., 2012.– Т. 2. – С. 154.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2014.

UDC 002.(100)«19»:027.021(477-25)Шевченко

Oksana Suproniuk

EMIGRATION SHEVCHENKO STUDIES OF THE 20TH CENTURY (IN MATERIALS OF UKRAINIAN STUDIES DEPARTMENT OF V. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)

The presented publication offers the first time materials to the research of the history of emigrational unfolding in T. Shevchenko studies viewed under the aspect of book science. It is observed the publications of Shevchenkiana stored by the Department of Foreign Ukrainica at the V. Vernadskyi National Library of Ukraine (VNLU) which were printed beyond the mainland of Ukraine during the XX-th century in Poland, Czechoslovakia, the USA, Russia, Britain, France, Germany, Australia, Spain, Holland.

K e y w o r d s: Ukrainian diaspora, T. Shevchenko studies.

УДК 002.(100)«19»:027.021(477-25)Шевченко

Оксана Супронюк

ЭМИГРАЦИОННОЕ ШЕВЧЕНКОВЕДЕНИЕ XX В. (ПО МАТЕРИАЛАМ ОТДЕЛА ЗАРУБЕЖНОЙ УКРАИНИКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО)

В статье анализируются издания шевченкианы, которые появились за пределами Украины в течение XX в. в Польше, Чехословакии, США, России, Англии, Франции, Германии, Австралии, Испании, Голландии и хранятся в отделе зарубежной украиники НБУВ.

К л ю ч е в ы е с л о в а: украинская диаспора, зарубежная украиника, эмиграционное шевченковедение, НТШ, ВУАН, НБУВ.